

Сурай А.С., к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування
Черкаський державний технологічний університет

ІННОВАЦІЙНІ УМОВИ ЯК ТРИГЕР РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

Сурай А.С. Інноваційні умови як тригер розвитку ділового середовища регіону. У статті окреслено та вмотивовано ключову роль інновацій у формуванні ефективного ділового середовища регіонів. Розглянуто наукові підходи до процесів упровадження інновацій в економіку регіонів. Аргументовано, що важливу роль в інноваційному процесі відіграють, окрім бізнесу, два елементи, що знаходяться поза ринкового сектора: уряд і сфера науки, які є компонентами ділового середовища регіону. Виокремлено п'ять визначальних перешкод на шляху інноваційного розвитку ділового середовища регіонів України: класичний опір інноваціям, характерна непередбачуваність результатів вкладень у наукові розробки, жорсткі умови оподаткування, неефективна державна та регіональна політика підтримки інновацій, відторгнення (винятком є лише сфера ІТ-технологій) інститутів бізнес-інкубування, бізнес-акселераторів, технологічних платформ та кластерних принципів розвитку.

Ключові слова: ділове середовище, регіони, інновація, фундаментальні дослідження, регіональний розвиток, бізнес-середовище.

Сурай А.С. Инновационные условия как тригер развития деловой среды региона. В статье очерчена и мотивирована ключевая роль инноваций в формировании эффективной деловой среды регионов. Рассмотрены научные подходы к процессам внедрения инноваций в экономику регионов. Аргументировано, что важную роль в инновационном процессе играют, кроме бизнеса, два элемента, которые находятся вне рыночного сектора: правительство и сфера науки, которые являются компонентами деловой среды региона. Выделены пять главных препятствий на пути инновационного развития деловой среды регионов Украины: классическое сопротивление инновациям, характерная непредсказуемость результатов вложений в научные разработки, жесткие условия налогообложения, неэффективная государственная и региональная политика поддержки инноваций, отторжение (исключением является лишь сфера ИТ-технологий) институтов бизнес-инкубирования, бизнес-акселераторов, технологических платформ и кластерных принципов развития.

Ключевые слова: деловая среда, регионы, инновация, фундаментальные исследования, региональное развитие, бизнес-среда.

Suray A.S. Innovative conditions as a trigger for the development of the business environment of the region. The article outlines and motivates the key role of innovations in the formation of an effective business environment in the regions. Scientific approaches to the processes of introducing innovations into the economy of the regions are considered. It is argued that, apart from business, two important elements play an important role in the innovation process: they are outside the market sector: the government and the science that are components of the business environment of the region. Five main obstacles to the innovative development of the business environment of the regions of Ukraine are singled out: the classic resistance to innovation, the characteristic unpredictability of the results of investments in research, tough taxation conditions, inefficient state and regional policy of supporting innovations, exclusion (except the IT sphere) – incubation, business accelerators, technological platforms and cluster development principles. Key words: business environment, regions, and innovation, fundamental research, regional development, business environment.

Key words: business environment, regions, innovation, fundamental research, regional development.

Постановка проблеми. Наукові відкриття і нові наукові ідеї, будучи початком ланцюжка «наука – техніка – виробництво», революціонізує процес матеріального виробництва і веде в кінцевому підсумку до різкого підвищення продуктивності суспільної праці. Цілком очевидно, що країна, яка зуміла «осідлати» інноваційну хвилю, майже автоматично (якщо їй військовим шляхом не завадять інші держави) стає світовим економічним лідером. Відсутність інновацій призводить до входження в кризу,

який «порушує колишній хід розвитку економіки», перериває його поступальний рух». Отже, головне завдання суспільства – постійна підтримка новаторських ініціатив, яка дасть змогу подолати циклічний, кризовий характер економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості та закономірності інноваційних процесів висвітлено у працях таких зарубіжних учених, як І. Ансофф [1], Й. Шумпетер [2], М.Д. Кондратьєв [3], У.Дж. Баумоль [6], К. Ерроу [7], Г. Форд [10],

М. Вебер [11], Е. Денісон [12] та ін. Формування ділового середовища в контексті інноваційних зрушень вивчав Н.І. Чухрай [5]. Сучасні автори, такі як А. Гриценко [8], В.М. Шейко [9], О.В. Захарова [13] та ін., доповнюють і розкривають окреслену проблематику.

Постановка завдання. Ми ставимо за мету, використовуючи досвід вчених розвинених країн, довести, що інновації можна застосовувати для знаходження потенціалу бізнесу і для створення майбутнього. Розглянемо наукові підходи до процесів упровадження інновацій в економіку регіонів. Окреслимо основні тригери інноваційного розвитку та перешкоди на цьому шляху, що характерні для вітчизняних регіональних умов функціонування ділового середовища.

Виклад основних результатів. В основі розуміння принципів розвитку І. Ансоффом [1], П. Друкером, М. Портером та іншими теоретиками управління лежить ідея Й. Шумпетера про те, що економічний розвиток не є лише результатом впливу безособових ринкових сил, він реалізується через підприємницькі нововведення, що являють собою нові комбінації чинників виробництва.

Інновації можна застосовувати для знаходження потенціалу бізнесу і для створення майбутнього. Але передусім вони повинні застосовуватися як стратегії для того, щоб зробити максимально ефективним день сьогоднішній і наблизити існуючий бізнес як можна ближче до ідеального. Таке трактування інновації носить вельми розповсюджений характер і відображає практично всі аспекти її сутності (процесуальні і результативні) і вплив на ведення бізнесу.

У роботі Й. Шумпетера «Цикли бізнесу» [2, с. 10] обґрунтовується теорія довгих хвиль нововведень, особливу значимість в її появі мали ідеї М.Д. Кондратьєва [3], у силу чого автор позначив відкриті хвилі ім'ям Кондратьєва (К-хвилі) і зв'язав їх із власною теорією інновації. Ця теорія обґрунтовує існування в історії людства певних періодів, що характеризуються масовими появами інновацій у відносно невеликих географічних ареалах. Головним фактором циклічності динаміки він уважав інновації, як технічні, так і в потребах населення, попит, моду, зміни критеріїв корисності та престижності, тобто соціально-культурні аспекти, що формують ділове середовище. У загальних рисах К-хвилі визначають процеси підйому і спаду лідируючих галузей або, із системного погляду, зміну в структурі світової економіки.

Доречно у зв'язку із цим навести висловлювання Ф. Енгельса про те, що «...за розумного устрою, що стоїть вище, дроблення інтересів ... духовний елемент, звичайно, буде належати до числа елементів виробництва ... І тут, звичайно, ми з почуттям задоволення дізнаємося, що робота у сфері науки окупається також і матеріально...». «Подарунки науки», винахідливість думки, підкреслював

Ф. Енгельс, «піднімуть виробництво на небачену висоту» [4, с. 419–459].

Справа в тому, що будь-яка введена в дію справа інновація породжує множинні ефекти: вона дає економічну перевагу бізнесмену, який застосував її, вона створює тим самим ресурси для пошуку і включення інших інновацій, а також і психологічний ефект, достатній для продовження пошуку переваг. Інновації в суспільстві завжди відбуваються таким собі пучком, який включає не тільки технічні, а й культурні нововведення. Одне без іншого не виникає і не реалізується. За словами Н.І. Чухрай, «на 90% поширення і використання якихось технічних і технологічних рішень – це результат зміни менталітету суспільства» [5].

Тому групування нововведень відбувається не тільки в часі, а й у географічному просторі, причому до певного моменту в просторі може існувати кілька конкурентних інноваційних зон – ділових середовищ як усередині однієї країни – регіонів, так і в різних державах. Цілком очевидно, що країна, що зуміла «осідлати» інноваційну хвилю, майже автоматично (якщо їй військовим шляхом не завадять інші держави) стає світовим економічним лідером. Своєю чергою, економічне панування дає можливість державі впливати на світову політику.

У другій половині ХХ ст. ідеї Й. Шумпетера були реалізовані в підтриманій державами розвинених країн інноваційній політиці. Так, інноваційна політика стала системоутворюючим фактором у макроекономіці і геополітиці. Інноваційна організація діяльності на протиположному спонтанним нововведенням поставила світ на нову «постіндустріальну» шабелю розвитку.

У передових країнах у високотехнологічному секторі обсяги виробництва зростають в 2,5 рази швидше, ніж у галузях обробної промисловості. Відповідно, змінюється товарна структура світового експорту. Переважне місце в ньому займають інтелектуальні продукти і готові високотехнологічні вироби. Розроблення високих технологій, виробництво на їх основі високотехнологічної продукції, нанотехнологій, вихід на світові ринки, участь у міжнародній інтеграції визначають конкурентоспроможність і динаміку зростання національних економік. Такими є результати ефективної інноваційної політики.

Відомому американському економістові У.Дж. Баумоль [6] вдалося включити в сучасний напрям економічної теорії широке коло теоретичних уявлень та економічних явищ і тим самим створити нові зв'язки між теорією, політикою й практикою. Передусім це стосується аналізу ділового середовища як вирішального чинника економічного розвитку.

У. Баумоль показав, що добробут суспільства більшою мірою залежить від напряму підприємницької діяльності, ніж від кількості бізнесменів. На

що, головним чином, буде спрямоване здійснення бізнес-функцій – на інновації та поширення або на дії, що приносять мало користі, а то й шкоду суспільству, – залежить від того, які стимули і винагороди формуються завдяки чинному законодавству та іншим суспільним інститутам регіону.

У Баумоль підкреслив особливо потужний ефект поєднання підприємницьких, проривних і поточних, систематичних інновацій, перш за все, у великих фірмах олігопольних галузей. У капіталістичній економіці основним засобом забезпечення конкурентоспроможності провідних фірм стає не ціна, а продуктова інновація, яка перетворила економіку вільного ринку в «успішний механізм зростання». Розглядаючи роль великих і дрібних фірм в інноваційному процесі, він підкреслює, що основні інновації виникли завдяки винахідливості й інтуїції індивідуальних бізнесменів, але в їх перетворенні на повномасштабні важелі підвищення продуктивності та зростання добробуту великі фірми відіграють вирішальну роль.

Важливу роль в інноваційному процесі відіграють, окрім бізнесу, два елементи, що знаходяться поза ринковим сектором: уряд і сфера науки, які є компонентами ділового середовища регіону (рис. 1).

Функції уряду реалізуються, головним чином, через правову інфраструктуру, що сприяє здійсненню бізнес-функцій, створення нових підприємств та інвестицій в інноваційному процесі великих фірм. Не менш важливим внеском є активна підтримка фундаментальних досліджень із властивою їм непередбачуваністю результатів. Відповідно до загально визнаних положень, фундаментальні дослідження є найважливішим видом суспільних благ, виробництво яких становить корисну функцію державного сектора. Розглядаючи найпростішу модель стимулів до вкладень в освіту регіону в умовах різних ринкових структур за допомогою моделі американського економіста К. Ерроу [7]. Український економіст, доктор економічних наук, професор Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України А.А. Гриценко [8] доходить висновку: «Отже, і монополіст, і конкурент витрачають занадто мало коштів і, отже, проводять занадто мало нововведень, аніж необхідно для максимізації суспільного добробуту. У цьому сенсі суспільне планування освітніх процесів виявляється кращим за інших рівних умов, аніж ринкове». Крім того, хоча б якою була структура ринку, як засвідчує аналіз, величина витрат на освіту, що виділяється фірмами, все ж менше соціального оптимуму в силу наявності значного позитивного зовнішнього ефекту від інновацій навіть за умов якісного патентного захисту. Тому ефективний розвиток інноваційного ринку неможливо без добре продуманої державної інноваційної політики, від відсутності

якої найбільше й страждає ділове середовище регіонів України.

Підтримуючи фундаментальні дослідження, держава створює запас нових наукових і технологічних ідей, які, не будучи затребуваними національними компаніями, можуть стати необхідними в разі різкої зміни внутрішньої або зовнішньої кон'юнктури (наприклад, поява агресивного конкурента на ринку або зміни цінних параметрів, або введення заборонних мит на ввезення будь-яких товарів і ін.).

Як відомо, фундаментальні дослідження досить капіталомісткі і вимагають високих витрат за неявного комерційного ефекту. Досвід європейських фахівців доводить, що до комерційної реалізації доходить тільки від 20% до 50% фундаментальних розробок [9].

Саме по собі впровадження нововведень у господарське життя неминуче викликає сумніви в ефективності цих нововведень і негативне ставлення до змін. Так було, наприклад, під час упровадження ідеї Г. Форда про те, що робітники підприємства є компаньйонами власника і головними споживачами продукції, що виробляється. Отримані Фордом конкурентні переваги змусили інших учасників ринку скорочувати робочий день і підвищувати заробітну плату на своїх підприємствах. Зауважимо, що Г. Форд [10, с. 116–120] упроваджував свою власну ідею, тобто був упевнений в її результативності. Ситуація щодо ставлення до отримуваних ззовні ідей дещо інакша через високу невизначеність результатів упровадження.

Вкладення коштів у ці сфери не продиктоване ринковою необхідністю і доцільністю: під час вкладення ресурсів у науку заздалегідь невідомо, чи буде отримано необхідний результат або кошти будуть утрачені, не можна говорити про рентабельність наукових робіт (те ж саме стосується дослідно-конструкторських розробок та освіти). Можна лише успішно впроваджувати вже отримані результати, що частково належить до сфери ринкових відносин.

Опір інновації виникає майже неминуче. Будь-яке суспільство будується на базі більш-менш стабільної системи норм і традицій. Як перша реакція йому властиве не прийняття, а відторгнення нововведення. «Безодня недовіри, часом ненависті, перш

Рис. 1. Зона ефективних інновацій регіону

за все морального обурення завжди зустрічала прихильників нових віянь» [11].

Якщо не знаходиться суб'єкта бізнеса, що ризикує впровадити нововведення, або якщо він, ризикуючи, не здобуває достатньо швидко конкурентних переваг (а ці переваги можуть носити характер середньо- або довгострокової тенденції), то не виключена можливість втрати нехай навіть самого перспективного нововведення. Ринкові відносини будуть чинити опір упровадженню нововведення в силу своєї спрямованості на покупця.

Створення державою умов для вільного доступу національним компаніям у регіонах до результатів фундаментальних досліджень є величезним за значенням і вартості внеском у підвищення їх конкурентоспроможності. Тим більше це важливо в умовах сучасної конкурентної боротьби, коли посилення стратегічних позицій національного бізнесу на світовому ринку залежить від його здатності виробляти нові товари на стику різних галузей знань.

У сучасній Україні складається досить важка й небезпечна ситуація, що ускладнюється і слабкими економічними можливостями держави, яка не в змозі поки виплачувати «нижчому класу» істотні соціальні допомоги, не кажучи про гідну зарплату вчителів, які формують на початковому етапі людський капітал.

Нерівність доходів в умовах нерегульованого ринку постійно наростає і веде до деградації економіки, оскільки при цьому зростає частка малоосвіченого населення, нездатного обслужити складне устаткування, виробляти і споживати високотехнологічні товари.

У ситуації, що склалася в Україні як країни з низьким рівнем реалізації людських можливостей і низькими доходами, набагато вигідніше інвестувати в культуру, охорону здоров'я, освіту і науку, і тільки потім вкладати інвестиції в технологічні інновації. За розрахунками відомого американського теоретика Е. Денісон [12], інвестиції в «людський капітал» дають віддачу у п'ят-шість разів більше, ніж вкладення в матеріальне виробництво. Світовий банк на підставі обстежень 192 країн дійшов висновку, що тільки 16% економічного зростання в країнах із перехідною економікою зумовлено фізичним капіталом, 20% – природним капіталом, решта 64% – пов'язані з людським і соціальним капіталом.

Сучасний вітчизняний учений О.В. Захарова пише: «Спрямування курсу економічної політики України на поступове досягнення інноваційних рис економіки знань у сучасних умовах може бути практично здійснено завдяки постійному в часі й інтенсивному за характером прояву нагромадження людського капіталу, прискорення реалізації якого можливе через інвестування. Визначальне місце серед інвесторів у процесі інвестування у людський капітал належить державі, яка за рахунок коштів державного бюджету здійснює інвестиції у розвиток освіти, наукову діяльність і дослідження та охорону

здоров'я населення, законодавчо спонукає суб'єктів господарювання до активізації інвестування і, таким чином, формує підґрунтя й основні тенденції нагромадження людського капіталу країни» [13, с. 57–66].

Таким чином, інвестиції – це завжди доцільні вкладення, що тягнуть за собою приріст рентабельності. При цьому бізнесмену доводиться кожен раз, коли рентабельність знижується від обігу сукупного капіталу, обирати, в який вид капіталу (фізичний або людський) спрямовувати кошти, враховуючи особливості функціонування його підприємства.

Сьогодні Україна втрачає своє технологічне лідерство, відчуваючи труднощі в підтримці створеного науково-технічного потенціалу. За роки незалежності України кількість дослідників у галузі технічних наук знизилася у 3,5 рази. Освоєння нових видів техніки скоротилося в 14,3 рази, а частка інноваційно-активних промислових підприємств – у п'ять разів. Не дивно, що й у рейтингу глобальної конкурентоспроможності Global Competitiveness Index країна посіла 85-е місце зі 138 [14]. Можна з упевненістю констатувати, що розроблення й упровадження нових технологічних рішень в Україні поки ще не є внутрішніми джерелом економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку. Основна частина інноваційно-активних підприємств в Україні зосереджена лише в трьох галузях промисловості: машинобудуванні (42,5%), харчовій (20,3%) та хімічній промисловості (10,8%) [15].

Незважаючи на те, що в регіонах України декларується впровадження значної кількості інструментів сприяння інноваціям, таких як кластерні принципи розвитку, технологічні платформи, бізнес-інкубатори та бізнес-акселератори, на жаль, здебільшого це лише регламентація. Якщо у США інститут бізнес-інкубування ініціюється і частково фінансується державою, то в Україні держава не бере на себе такий фінансовий тягар, а, відповідно, комерціалізація послуг бізнес-інкубаторів не реалізована. Із цієї причини бізнес-інкубатори як стимулятори розвитку малого бізнесу (а отже, створення робочих місць, конкурентного середовища, поповнення бюджету через механізм оподаткування) в регіонах України не прижилися. Винятком є бізнес-акселератори, що діють у сфері ІТ-технологій як найбільш комерціалізованій.

Окрім того, серйозною перешкодою для роботи на ринку інноваційних інвестицій є вкрай жорстка система оподаткування. Західні фонди, якщо й зацікавлені в наданні вітчизняному бізнесу грантів на розроблення і «дешеві» кредити, досить часто відмовляються від своїх планів, не розуміючи, чому вони також повинні платити за розвиток українських технологій ще й високі податки державі.

Висновки. Величезний вплив на ефективність функціонування бізнесу справляють освітні та наукові сфери регіонального буття, без належного стра-

тегічного розвитку яких неможливе впровадження інновацій як потужного поштовху розвитку ділового середовища регіону. Ми довели, що важливу роль в інноваційному процесі відіграють три основні елементи : бізнес, уряд і сфера науки; тільки в тісній

взаємодії та злагодженні їхніх дій відбудеться процес інноваційного розвитку регіону. Процес упровадження інновацій ускладнюється значною кількістю характерних особливостей функціонування ділового середовища регіонів України.

Список літератури:

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 416 с.
2. Schumpeter J.A. The business cycle. – New York : McGraw-Hill, 1939. – P. 10.
3. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Н.Д. Кондратьев ; редкол. Л.И. Абалкин (отв. ред.) [и др.]. – М. : Экономика, 1989. – 562 с.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс ; 2-е изд. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – Т. 2. – С. 419–459.
5. Чухрай Н.І., Лісовська Л.С. Управління інноваціями : [навч. посіб. для студентів ВНЗ] / Н.І. Чухрай, Л.С. Лісовська. – Львів : Львів. політехніка, 2015. – 280 с.
6. Баумоль У. Микротеория инновационного предпринимательства / У. Баумоль ; пер. с англ. – М. : Институт Гайдара, 2013. – 432 с. – ISBN 978-5-93255-376-3 (The Microtheory of Innovative Entrepreneurship, 2010).
7. Arrow K.J. Public investment, the rate of return, and optimal fiscal policy, 1970; Patents and Productivity. – Chicago, 1984.
8. Гриценко А. Українське економічне диво, або Куди ведуть реформи? / А. Гриценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dt.ua/macrolevel/ukrayinske-ekonomichne-divo-abo-kudi-vedut-reformi-.html>.
9. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підручник] / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарченко ; 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.
10. Ford, My Life and Work, 24; Edward A. Guest "Henry Ford Talks About His Mother, " American Magazine, July, 1923, 11–15. – P. 116–120.
11. Max Weber; Richard Swedberg (1999). Essays in economic sociology. Princeton University Press. p. 22. ISBN 978-0-691-00906-3.
12. Denison E.F. Estimates of Productivity Changes by Industry: An Evaluation and an Alternative. – Brookings Institution, 1989.
13. Захарова О.В. Систематизація підходів до оцінки ступеня досягнення економікою країни стану економіки знань / О.В. Захарова, Н.О. Подлужна // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2016. – № 2. – С. 57–66 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2016_2_11.
14. The Global Competitiveness Index 2015-2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://widgets.weforum.org/global-competitiveness-report-2015>.
15. Офіційний сайт державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.